

MEDIA W ŻYCIU MAŁEGO DZIECKA. BADANIA WŁASNE

Anna Kołodziejczyk

Institutu Psychologii, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
Institute of Psychology, Jagiellonian University in Crocow

MEDIA IN LIFE OF A YOUNG CHILD

Summary. Over the past decade infants' and toddlers' time spent with media has notably increased. At present, there is limited empirical knowledge regarding how children in different countries use media, how environmental variables influence children's activities. Presented study examined 343 children's aged 0;6 to 6;6 media use. The study provides baseline data about: which media do very young children use, and how much time do they spend using them, how old are children when they first starts using each medium. The study shows the social context of their media use and the relationship between the media environment in the home and children's habits about media use and other activities.

Key words: media, childhood, children's habits

Wprowadzenie

Artykuł przedstawia raport z badań dotyczących obecności mediów w życiu dzieci od pierwszych miesięcy życia do wejścia w wiek szkolny. Celem prezentowanego projektu było uzyskanie rodzimych danych na temat: a) środowiska medialnego najmłodszych użytkowników mediów, b) sposobów korzystania z mediów przez młodsze dziewczęta i chłopców od pierwszych miesięcy życia do podjęcia nauki szkolnej, na tle innych podejmowanych aktywności i zwyczajów rodzinnych, jak również c) opisanie wzrastających kompetencji dzieci w samodzielnym użytkowaniu mediów.

Zainteresowanie konsekwencjami obecności mediów w życiu najmłodszych użytkowników sięga połowy XX wieku. Projekty telewizji edukacyjnej (m.in. Lesser, 1974; Anderson i in., 2000) pokazywały możliwy pozytywny potencjał oddziaływania mediów na młodych widzów (Fisch, 2004), równoważąc liczne doniesienia wskazujące na zagrożenia wynikające z samego kontaktu dzieci z przekazem ekranowym (Singer, Singer, 1981), określonymi treściami (Anderson i in., 2001), czy też nadmierną pod względem ilościowym obecnością mediów wśród codziennych aktywności dziecka (Roberts, Foehr, 2004). Doniesieniom tym towarzyszyło dłu-

Adres do korespondencji: Anna Kołodziejczyk, e-mail, annamk@apple.phils.uj.edu.pl

go przekonanie, że o początkach korzystania z mediów, w tym przede wszystkim telewizji, można mówić w odniesieniu do dzieci przedszkolnych (Bryant, Anderson, 1983). Tymczasem wczesna ekspozycja dzieci na doświadczenia medialne już w okresie niemowlęcym była u początku naszego wieku powszechna na tyle, że stała się podstawą publicznej debaty w wielu krajach. Rodzice najmłodszych dzieci w coraz większym zakresie sami korzystają z komputerów, oglądają telewizję, a także stosują te urządzenia jako narzędzia interakcji z niemowlętami. Coraz chętniej kupują interaktywne książki i gry, korzystają z komputera i telewizora jako narzędzia stymulacji kilkumiesięcznych pociech (Rideout, Hamel, 2006; Zimmerman, Christakis, Meltzoff, 2007). W ciągu ostatnich dziesięciu lat nastąpił wyraźny wzrost zainteresowania próbami opisanego początku korzystania z mediów i roli tych mediów w życiu najmłodszych użytkowników (m.in. Anderson, Evans, 2001; Wright i in., 2001; Rideout, Vandewater, Wartella, 2003). Impulsem dla prowadzenia takich badań była potrzeba społeczna wynikająca z coraz większej oferty płyt i programów przygotowywanych już dla najmłodszych widzów¹ w pierwszym i drugim roku życia (np. seria Baby Einstein) i jednocześnie napływających informacjach o niekorzystnych skutkach zdrowotnych wynikających z korzystania z mediów przez najmłodszych. Już pierwsze niepokojące sygnały i obserwacje lekarzy w latach dziewięćdziesiątych skłoniły Amerykańskie Towarzystwo Pediatryczne (AAP)² w 2001 roku do przyjęcia rekomendacji dotyczącej wykluczenia telewizorów z wyposażenia pokoju dziecka, ograniczenia dzieciom kontaktu z rozrywką medialną do nie więcej jak 1 do 2 godzin dobrego jakościowo programu dziennie, rezygnacji z kontaktów z mediami ekranowymi przed ukończeniem drugiego roku życia na rzecz poznawania świata poprzez bezpośrednie interakcje ze światem fizycznym i społecznym. W później prowadzonych badaniach interdyscyplinarnych potwierdzono zasadność przynajmniej niektórych obaw. Wykazywano, że posiadanie telewizora we własnym pokoju i oglądanie telewizji przez dzieci w drugim i trzecim roku życia jest związane z zaburzeniami snu (Thompson, Christakis, 2005). Pokazywano, że wczesny kontakt z mediami ekranowymi może być przyczyną późniejszych zaburzeń uwagi (Christakis i in., 2004) i zachowania (Zimmerman i in., 2005). Oglądanie telewizji, szczególnie w okresie od ósmego do szesnastego miesiąca życia, może być przyczyną wolniejszego rozwoju językowego (Zimmerman, Christakis, Meltzoff, 2007; Chonchaiya, Pruksananonda, 2008). W badaniach sygnalizowano trudności w nadzorze nad treściami, z którymi tak małe dzieci mają kontakt, zwłaszcza że dostęp do własnego odbiornika jest coraz częściej traktowany przez rodziców jako swego rodzaju nagroda dla dziecka lub też niania pomagająca w zasypianiu, umożliwiającą im zajęcie się obowiązkami lub oglądaniem ulubionego programu (O'Keefe, 2002). Zwracano uwagę na to, że niemowlęta gorzej uczą się poprzez naśladowanie wzorów zachowania obserwowanych na ekranie niż doświadczanych w rzeczywistości (Klein, Meltzoff, 1999; Anderson,

¹Sprzedaż produktów medialnych dla niemowląt w Stanach Zjednoczonych w 2004 roku osiągnęła wartość 100 milionów dolarów (Garrison, Christakis, 2005).

²American Academy of Pediatrics. Committee on Public Education. (2001). Children, Adolescents, and Television. *Pediatrics*, 107, 2, 423-426.

Pempek, 2005), nawet jeśli mają dostęp do najnowocześniejszych trójwymiarowych technologii (Zack i in., 2009). Na szczęście dane pochodzące z ostatnich badań są nie tylko pesymistyczne, ale wskazują na możliwość uzupełniania doświadczeń przez dzieci za pośrednictwem nowych technologii, gdy towarzyszy im kompetentny dorosły (Linebarger, Vaala, 2010).

Prowadzone dotychczas badania i analizy danych o środowisku życia rodzin wychowujących małe dzieci (m.in. Cupitt i in., 1998; Anderson, Evans 2001; Wright i in., 2001; Rideout Vandewater, Wartella, 2003) pozwoliły na odmalowanie bardziej współczesnego obrazu mediów w życiu najmłodszych ich użytkowników. Szersze spojrzenie pokazujące korzystanie z mediów na tle innych aktywności i zwyczajów rodzinnych, pozwala na wskazanie nowych zjawisk wymagających dalszych szczegółowych badań psychologicznych. Analiza tego rodzaju badań, mających głównie charakter badań panelowych i sondażowych, pokazała między innymi, że współczesne dzieciństwo zanurzone jest w środowisku medialnym. Czas spędzany przez rodzinę z włączonym telewizorem jest związany z tym, jak dużo dziecko ogląda i ile ma kontaktów z czytaniem (m.in. Anderson, Evans, 2001; Wright i in., 2001, Rideout, Vandewater, Wartella, 2003). Zjawisko *bedroom culture* (Bovill, Livingstone, 2001), polegające na prywatyzacji przestrzeni domowej, to jest przenoszeniu znacznego czasu aktywności w ciągu dnia przez dzieci i młodzież do własnego pokoju, tym bardziej jeśli jest on wyposażony w media, obserwowano dotąd głównie u dorastających. W badaniach wykazywano, że prywatyzacja czasu i przestrzeni ma wyraźne konsekwencje w większym zakresie czasowym używania mediów ekranowych (Bovill, Livingstone, 2001), a skłonność do wyposażania pokoju dziecięcego w wiele urządzeń medialnych obserwuje się obecnie także już w młodszych grupach dzieci (Roberts, Foehr, 2004). Te młodsze dzieci, które mają telewizor lub odbiornik materiałów audiowizualnych w swojej sypialni znacznie więcej oglądają i robią to głównie same, a zjawisko to dotyczy także tych najmłodszych widzów w drugim i trzecim roku życia (Roberts, Foehr, 2004). W wielu badaniach pokazywano, że zwyczaje dotyczące korzystania z mediów zależą od płci dzieci już w wieku przedszkolnym. Chłopcy spędzają zazwyczaj nieco więcej czasu na oglądaniu telewizji niż dziewczynki (Wright i in., 2001; Rideout, Hamel, 2006), także znacznie więcej korzystają z komputera i grają w gry elektroniczne (Wright i in., 2001), a różnice te stwierdzano już u trzyletnich i czteroletnich dzieci (Huston i in., 1999).

Opisane badania prowadzono dotąd głównie w Ameryce Północnej. Konieczność dokładniejszej analizy korzystania z mediów przez najmłodszych dostrzeżono także w Europie (specjalny numer *British Journal of Developmental Psychology*, 2009, 1: *Young people and the media: Special Issue*, Livingstone, Bovil 2001). Tym niemniej większość prezentowanych w tej dziedzinie badań pokazuje dane zebrane przez badaczy ze Stanów Zjednoczonych albo dotyczące dzieci w późnym dzieciństwie i młodzieży (Livingstone, Bovil, 2001). Dane te nie pozwalają na wskazanie zakresu czy specyfiki kontaktów medialnych najmłodszych użytkowników w innych krajach. Trudno stwierdzić, które zjawiska opisane w badaniach amerykańskich są uniwersalne, charakterystyczne dla tych procesów, które zachodzą globalnie (np. rozprzestrzenianie się Internetu, telewizji kablowej i cyfrowej), a które są specyficzne

kulturowo (np. zjawisko *bedroom culture*) i w jakim stopniu dotyczą także Polski. Pewne elementy oferty medialnej dla najmłodszych są dostępne także w naszym kraju (np. seria produktów BABY Einstein), sposób życia młodych rodzin i zakres korzystania z urządzeń medialnych wydaje się nie odbiegać od tych obserwowanych w innych krajach, tym niemniej odmienne warunki ekonomiczne, takie jak małe mieszkania, czy wzorce kulturowe (np. powszechność opieki sprawowanej przez babcię nad dziećmi w pierwszych latach życia) mogą mieć znaczenie dla odmiennych wzorów korzystania z mediów i podejmowania tradycyjnych aktywności (zabawa zabawkami, czytanie). Prowadzone dotąd w Polsce badania (np. Izdebska, 2001) nie dotyczyły tych najmłodszych użytkowników, dlatego prezentowany projekt stanowi próbę uzupełnienia informacji na temat doświadczeń medialnych dzieci od pierwszych miesięcy życia do rozpoczęcia nauki szkolnej. Badania wynikają z potrzeby opisanego rodzimego środowiska medialnego dzieci oraz wskazania, które z opisanych we wcześniejszych badaniach zjawiska (m.in. Anderson, Evans, 2001; Wright i in., 2001, Rideout, Vandewater, Wartella, 2003) dotyczą najmłodszych widzów w naszym kraju. Celem badań jest także próba wskazania zjawisk specyficznych dla dzieci polskich i ich rodzin.

Na podstawie analizy dostępnych danych teoretycznych i raportów z badań postawiono szereg pytań. Poniższe pytania badawcze dotyczą części projektu prezentowanego w artykule:

1. Jakie jest otoczenie medialne współczesnych polskich dzieci?
2. Z których mediów, w jakim wieku i zakresie korzystają młodsze dzieci?
3. Ile czasu w zależności od wieku i płci młodsze dzieci spędzają na korzystaniu z mediów i podejmowaniu tradycyjnych aktywności?
4. Jakie są uwarunkowania środowiskowe czasowego zakresu korzystania z mediów ekranowych i podejmowanie tradycyjnych formy aktywności przez młodsze dzieci?
5. Kiedy i jakie umiejętności w samodzielnym korzystaniu z mediów zdobywają dzieci?

Metoda

Próba badanych osób

W badaniu wzięło udział 343 rodziców wychowujących dzieci w wieku od szóstego miesiąca do sześciu lat i sześciu miesięcy, którzy opisali doświadczenia i środowisko medialne dzieci z siedmiu grup wiekowych. Z rodzicami rozmawiano na temat doświadczeń medialnych 150 chłopców i 193 dziewczynek (dokładne dane prezentuje tabela 1). Dla przejrzystości wyniki badania zostały zaprezentowane dla trzech podobnych wewnętrznie grup dzieci w pierwszym i drugim roku życia (grupa młodsza), trzecim i czwartym roku życia (grupa średnia) oraz dla dzieci w piątym roku życia i starszych (grupa starsza).

Tabela 1. Osoby badane

Płeć dziecka	Grupa wiekowa							Ogółem
	Młodsza		Średnia			Starsza		
	6-12 miesiąc życia	2 rok życia	3 rok życia	4 rok życia	5 rok życia	6 rok życia	7 rok życia (do 6;6)	
Chłopcy	16	18	25	16	30	32	13	150
Dziewczynki	17	20	33	34	30	35	24	193
Ogółem	33	38	58	50	60	67	37	343

W badaniu starano się zapewnić zróżnicowanie środowiskowe osób badanych, dotyczące miejsca zamieszkania, wykształcenia rodziców, wielkości rodziny, sposobów sprawowania opieki nad dzieckiem i inne. Badania przeprowadzono w województwie małopolskim, 174 dzieci, których dotyczyły rozmowy mieszkają w dużym mieście powyżej 100 tys. mieszkańców, 100 dzieci mieszkają w mieście od 10 do 100 tys. mieszkańców, a 69 w małym mieście poniżej 10 tys. mieszkańców lub wiosce. Udało się uzyskać proporcjonalny rozkład zmiennej miejsca zamieszkania w badanych grupach wiekowych. Kontrolowano także wykształcenie badanych rodziców: 162 osób, z którymi prowadzono rozmowy miało wykształcenie wyższe, 54 wyższe niepełne lub licencjat, 102 wykształcenie średnie, a 23 wykształcenie podstawowe lub zawodowe. Połowa badanych dzieci (163) pochodzi z rodzin, w których są jedynymi dziećmi, 146 dzieci ma brata lub siostrę, a 35 dwoje lub więcej rodzeństwa. W 81% osobami, z którym rozmawiano na temat dziecka były kobiety, mamy badanych dzieci, 51% z nich pracuje obecnie w pełnym wymiarze godzin, 19% w niepełnym wymiarze, a 30% nie pracuje. Średni wiek badanych osób wyniósł 30 lat (zależnie od wieku dzieci od 26 u rodziców dzieci najmłodszych do 32 lat w grupie najstarszej, odchylenie standardowe 5 lat).

Narzędzia badawcze

Badanie przeprowadzono z wykorzystaniem scenariusza wywiadu strukturalizowanego na temat doświadczeń medialnych dzieci od szóstego miesiąca do sześciu lat i sześciu miesięcy życia³. Metoda powstała na podstawie doświadczeń autorów prowadzących podobne badania w innych krajach (Cupitt i in., 1998; Roberts i in., 1999; Rideout, Vandewater, Wartella, 2003). Cały wywiad składa się z trzech części: wprowadzającej z pytaniami dotyczącymi danych dziecka (wiek, płeć, opieka poza domem, czas spędzany z osobą podającą informacje na temat dziecka – 8 pytań), zasadniczej części tematycznej (54 pytania główne, z których wiele zawierało pytania uszczegółowiające, 23 pytania otwarte i 31 pytań zamkniętych) oraz podsumowującej z pytaniami dotyczącymi opiekuna, z którym prowadzono rozmowę (płeć i wiek osoby, wykształcenie, tygodniowy czas pracy, miejsce zamieszkania, skład rodziny zamieszkującej razem, w tym liczba dzieci w rodzi-

³ Szczegółowy scenariusz wywiadu można uzyskać od autorki badań.

nie – 7 pytań). Część tematyczna wywiadu dotyczyła takich kwestii, jak otoczenie medialne dziecka i jego rodziny, rodzaje aktywności i sposoby spędzania wolnego czasu przez dziecko, kompetencje medialne dziecka, zwyczaje w korzystaniu z mediów dotyczące dziecka i jego rodziny, przekonania rodziców na temat wpływu mediów oraz stosowane sposoby kontrolowania dostępu do mediów. W artykule zaprezentowano dane dotyczące czterech poruszanych kwestii, bardziej szczegółowo przedstawionych poniżej:

Otoczenie medialne, czyli wyposażenie rodziny w media: liczba urządzeń umożliwiających odbiór różnego rodzaju przekazów medialnych: telewizory, odtwarzacze typu wideo/DVD, odtwarzacze muzyki (magnetofon, MP3), radio, urządzenia do gier wideo (typu *Playstation*, *Gameboy*) komputer, dostęp do telewizji satelitarnej/kablowej/cyfrowej, Internetu, prenumerata prasy (tygodniki opinii, prasa z zakresu wychowania dzieci, czasopisma dla dzieci). Wyposażenie medialne pokoju dziecka (gdzie posiada taki pokój samo lub dzieli go z rodzeństwem) dotyczące ww. sprzętów, liczby posiadanych książek, płyt, gier, zabawek medialnych (np. zabawkowy laptop) i przedmiotów z logo postaci medialnych.

Aktywność dziecka: rodzaje aktywności i sposoby spędzania wolnego czasu przez dziecko, dotyczące typowego dnia oraz zwyczajów w korzystaniu z mediów przez dziecko. Rozmawiano z rodzicami na tematy rodzaju aktywności oraz czasu na nie poświęcanego przez dzieci w dniu poprzedzającym badania. Pytano zarówno o takie tradycyjne aktywności, jak spacer, zabawa na świeżym powietrzu czy zabawa zabawkami, jak i te, które wiążą się z korzystaniem z mediów (oglądanie telewizji, nagrania audio i audiowizualnych, korzystanie z komputera, granie w gry elektroniczne). Rozmawiano również na temat zwyczajów dziecka dotyczących wymienionych aktywności. Na podstawie danych zebranych w tej części obliczono wskaźnik korzystania z mediów ekranowych przez dziecko jako sumę poświęcaną w danym dniu na oglądanie telewizji, wideo/DVD, gry wideo i komputerowe oraz inne zajęcia z komputerem.

Kompetencje medialne dziecka: jakie umiejętności związane z samodzielną obsługą urządzeń posiada dziecko, czy wyraża preferencje dotyczące rodzajów aktywności medialnych i treści przekazów medialnych, od kiedy (pierwszy raz) dziecko posiada wybraną umiejętność dotyczącą korzystania z mediów elektronicznych.

Zwyczaje w korzystaniu z mediów: miejsce korzystania (przestrzeń wspólna rodziny *vs.* własny pokój), osoby towarzyszące, media towarzyszące codziennym aktywnościom rodziny (np. posiłek), media jako zastępcza opieka, korzystanie z mediów w trakcie zabawy dziecka, zakres czasu, w którym telewizja jest włączona, nawet gdy nikt jej nie ogląda. Do dalszych obliczeń opracowano wskaźnik ekspozycji na doświadczenia medialne w rodzinie, który był sumą punktów za odpowiedzi na pytania: Jeśli ktoś jest w domu, to jak często telewizor jest włączony, nawet gdy nikt w niego nie patrzy? Jak często telewizor jest włączony podczas jedzenia posiłków? oraz po fragmencie rozmowy o obowiązujących dziecko zasadach korzystania z mediów – trzecie pytanie: Czy te zasady korzystania z mediów są przestrzegane? We wszystkich trzech sytuacjach badani udzielali odpowiedzi na siedmiostopniowej skali, której krańce wyznaczały określenia: nigdy – zawsze.

Organizacja i przebieg badań

Indywidualne rozmowy prowadzili przeszkoleni studenci psychologii. Pierwszym etapem badań był pilotaż, który objął 50 osób. W badaniu tym sprawdzono przyjęty scenariusz wywiadu i dokonano niezbędnych zmian stylistycznych, układu pytań oraz formatu odpowiedzi w pytaniach zamkniętych. W badaniu zasadniczym rozmowy prowadzono od wtorku do soboty, ponieważ dotyczyły one m.in. aktywności dzieci w trakcie typowego, poprzedzającego wywiad dnia tygodnia (od poniedziałku do piątku). Z uwagi na specyfikę korzystania z mediów w dni wolne (sobota, niedziela, święta) w analizie uwzględniono tylko te rozmowy, które dotyczyły typowego dnia pracy. Dla kontroli zależność typu aktywności dzieci od zmieniającej się sezonowo pogody badania prowadzono w trzech okresach roku kalendarzowego: w styczniu, kwietniu/maju oraz październiku/listopadzie 2009 roku. W każdym etapie zebrano dane od około 1/3 osób, starając się zachować także proporcjonalny rozkład wieku i płci dzieci, których dotyczyła rozmowa.

Wyniki badań

Otoczenie medialne dziecka

W badaniu pokazano, że dzieci w swoim bezpośrednim otoczeniu mają dostęp do wielu urządzeń umożliwiających odbiór mediów (tabela 2). Jedynie w grupie najmłodszej, którą stanowiły dzieci w pierwszym i drugim roku życia, około 7% rodzin nie posiada telewizora, natomiast ponad połowa (55%) rodzin wychowujących dzieci w piątym roku życia lub starsze ma w domu dwa lub więcej telewizorów, 73% rodzin posiada dostęp do telewizji kablowej lub satelitarnej. Prawie 92% rodzin ma do dyspozycji komputer w tym około 40% dwa lub więcej, z czego 88% ma dostęp do Internetu. Do wyposażenia ponad 90% domów należy radio, odtwarzacz muzyki oraz materiałów audiowizualnych, takich jak DVD czy wideo. Rzadko natomiast jest to urządzenie do gier wideo czy przenośny sprzęt umożliwiający korzystanie z gier elektronicznych, urządzenia takie posiada jedynie około 2% rodzin. W badanej grupie 84% dzieci posiada pokój do własnej dyspozycji lub dzieli go z rodzeństwem, w tym częściej taki pokój posiadają dzieci pięcioletnie i starsze (91%) niż dzieci do ukończenia drugiego roku życia (73%). Rozmawiając o wyposażeniu tego pokoju stwierdzono, że generalnie częściej urządzenia umożliwiające kontakt z mediami posiadają dzieci starsze, w tym 25% dzieci w trzecim i czwartym roku życia, a 28% dzieci starszych posiada własny telewizor (tabela 3). Dostęp do telewizji kablowej lub satelitarnej we własnym pokoju miało 18% dzieci ze średniej grupy wiekowej oraz 19% dzieci starszych. Około 47% dzieci trzyletnich i starszych ma własny odtwarzacz materiałów audio (magnetofon itp.), 53% dzieci w średniej i 45% dzieci w starszej grupie ma własne radio. Prawie 28% dzieci w średniej grupie wiekowej oraz 25% dzieci starszych miało do dyspozycji w pokoju komputer, u 13% dzieci w trzecim i czwartym roku życia oraz u 19% dzieci starszych był on podłączony do Internetu.

Tabela 2. Wyposażenie medialne otoczenia dzieci. Dane w % dla liczby urządzeń w grupach wiekowych

Rodzaj urządzenia lub usługi	Liczba urządzeń	Grupa wiekowa		
		Młodsza	Średnia	Starsza
Telewizor	0	7,0	3,6	0,7
	1	51,7	49,1	43,8
	2 lub więcej	41,3	47,2	55,6
Komputer	0	4,2	4,6	4,2
	1	54,9	54,6	53,9
	2 lub więcej	40,9	40,8	41,9
Radio	0	7,0	5,6	7,3
	1	46,5	55,6	50,9
	2 lub więcej	46,5	50	43,6
Magnetofon – CD, kasetowy, odtwarzacz MP3	0	14,1	5,6	6,1
	1	45,1	55,6	55,2
	2 lub więcej	40,8	37,9	38,7
Odtwarzacz wideo lub DVD	0	12,7	6,5	5,5
	1	71,8	76,9	78,8
	2	15,5	16,6	15,7
Urządzenie do gier wideo (np. X-box Playstation)	0	88,7	84,3	77,0
	1	11,3	13,9	20,0
	2 lub więcej	0,0	1,9	3,0
Urządzenie z przenośnymi gramami elektronicznymi typu Gameboy	0	94,4	90,7	78,8
	1	5,6	7,4	18,8
	2 lub więcej	0,0	1,9	2,4
Dostęp do telewizji kablowej/ satelitarnej		67,6	73,1	75,2
Dostęp do Internetu		85,9	88,0	90,8

Istotnym uzupełnieniem wyposażenia w urządzenia pozwalające na korzystanie z mediów są zabawki je przypominające lub związane z obszarem kultury prezentowanej w mediach dla dzieci (np. bohaterowie bajek). Połowa badanych dzieci w trzecim roku życia i starszych posiada zabawkowy laptop, ponad 60% (częściej dzieci młodszych) posiada mechaniczną, czytającą książkę, a także rzeczy osobiste, takie jak ubrania czy pościel z logo postaci medialnej (szczegółowe dane: tabela 4). Ponad trzy czwarte dzieci bawi się w domu zabawkowym telefonem albo własną figurką ulubionego bohatera znanego z telewizji, ma książkę opowiadającą o przygodach filmowej postaci. W domu badane dzieci mają do dyspozycji średnio 4 (odchylenie standardowe 11,98) płyty z gramami do korzystania na komputerze (w tym w grupach wiekowych odpowiednio: 0,98, 3,01 i 5,85 płyt) około 19 płyt z bajkami audiowizualnymi wideo/DVD (w grupach wiekowych odpowiednio: 7,71, 20,81 i 23,31) oraz około 30 książek dla dzieci (w grupach wiekowych odpowiednio 15,66, 31,21 i 36,10). Analiza rozkładu ilości posiadanych do dyspozycji na własność lub

z rodzeństwem płyt i książek dla dzieci ujawniła, że w przypadku dostępu do książek rozkład ten jest wyraźnie lewoskośny, tak że około 17% badanych dzieci nie ma w domu żadnej książki, 20% ma ich nie więcej niż dziesięć, a kolejnych 17% od 11 do 20, z drugiej strony 7% dzieci posiada w domu do dyspozycji 50 lub więcej książek. Wśród dzieci nieposiadających w domu dostępu do książek przeważają dzieci najmłodsze (28%), ale także część dzieci ze średniej grupy wiekowej (19%) i starszej (10%) nie dysponuje w domu żadną książką.

Tabela 3. Wyposażenie medialne pokoju dziecka. Dostęp do danego urządzenia lub usługi we własnym pokoju – dane w % dla grup wiekowych

Rodzaj urządzenia lub usługi	Grupa wiekowa		
	Młodsza	Średnia	Starsza
Telewizor	8,0	25,0	28,5
Dostęp do telewizji kablowej lub satelitarnej	8,0	18,5	19,6
Wideo, inny odtwarzacz kaset wideo lub DVD	4,2	22,2	20,0
Urządzenie do gier wideo (typu <i>Playstation</i>)	2,8	1,9	7,9
Przenośne urządzenie do gier elektronicznych (typu <i>Gameboy</i>)	1,4	2,8	15,8
Odtwarzacz CD, kaset lub MP3	31,0	47,2	47,9
Radio	31,0	52,8	44,8
Telefon	9,9	9,3	9,7
Komputer	8,5	28,5	25,5
Dostęp do Internetu	7,0	13,9	18,8

Tabela 4. Zabawki medialne i przedmioty z logo postaci medialnych w bezpośrednim otoczeniu dzieci – dane w % dla grup wiekowych

Rodzaj zabawki	Grupa wiekowa			Ogółem
	Młodsza	Średnia	Starsza	
Zabawkowy telewizor	2,8	12,0	10,9	9,6
Zabawkowy telefon	59,2	81,5	76,4	74,4
Zabawkowy laptop albo inny komputer	21,1	45,8	54,5	44,9
Wydająca dźwięki, czytająca książka	67,6	61,1	44,2	54,4
Przedmioty z logo postaci oglądanej w mediach:				
– ubranie	52,1	62,0	75,5	66,4
– zabawka	56,3	86,1	86,1	79,9
– książka	56,3	86,1	83,6	78,8
– inne, np. pościel, artykuły szkolne	49,3	66,7	72,7	66,0

Korzystanie z mediów i jego uwarunkowania

W rozmowie pytano o zwyczaje dotyczące podejmowania różnego rodzaju aktywności, takich jak: zabawa zabawkami, spacer i aktywność na świeżym powietrzu, słuchanie muzyki, czytanej przez opiekuna książki, oglądanie telewizji, wideo lub DVD, zabawy na komputerze lub innym sprzęcie umożliwiającym zabawy w gry elektroniczne. Proszono rodziców o oszacowanie częstości podejmowania wymienionych aktywności na pięciostopniowej skali, której skrajne pozycje wyznaczały określenia „nigdy” i „codziennie”. Stwierdzono, że codziennie około 92%, dzieci bawi się posiadanymi zabawkami, 75% ogląda telewizję (w tym 43% dzieci do drugiego roku życia), a ponad połowa słucha muzyki i bawi się na świeżym powietrzu. Warto zauważyć, że codzienny kontakt z książką ma niespełna połowa badanych dzieci, odpowiednio 35% najmłodszych, 57% starszych i 59% najstarszych badanych, natomiast codzienny kontakt z muzyką ma większa grupa dzieci młodszych (63% dzieci najmłodszych) niż dzieci pięcioletnich i starszych (45%). Analizę częstości podejmowania dziesięciu wyróżnionych aktywności przez dzieci w zależności od ich wieku (trzy poziomy zmiennej) oraz płci (dwa poziomy), wykonano za pomocą ogólnego modelu liniowego (GLM). Stwierdzono, że obie zmienne w istotny sposób różnicują częstość podejmowania wybranych aktywności (tabela 5 zawiera dane opisowe). Interakcja obu zmiennych wieku i płci nie różnicuje wyników dla żadnej z badanych aktywności, tym niemniej w zależności od wieku, dzieci mają inne zwyczaje w częstości podejmowania takich tradycyjnych aktywności, jak spędzanie czasu na świeżym powietrzu ($F[2, 336] = 12,42$; $p < 0,001$), czytaniu ($F[2, 336] = 11,48$; $p < 0,001$), ale także kontaktach z mediami, to jest oglądaniu telewizji ($F[2, 336] = 51,93$; $p < 0,001$), nagrań audiowizualnych ($F[2, 336] = 43,17$; $p < 0,001$), kontaktów z komputerem ($F[2,336] = 90,93$; $p < 0,001$) czy graniu w gry telewizyjne ($F[2, 336] = 14,88$; $p < 0,001$) i na urządzeniach przenośnych ($F[2, 336] = 18,65$; $p < 0,001$). Wśród powyższych aktywności płeć różnicuje zakres oglądania telewizji ($F[2, 336] = 4,66$; $p = 0,03$), jak deklarują dorośli opiekunowie telewizję oglądają częściej dziewczynki niż chłopcy. Dokładne analizy *post-hoc* testem Hochberga pokazały, że dzieci z grupy młodszej rzadziej niż wszystkie starsze dzieci słuchają czytania i spędzają czas na świeżym powietrzu, a także rzadziej oglądają nagrane materiały audiowizualne. Wszystkie badane grupy wiekowe różniły się tym, jak często oglądają telewizję i korzystają z komputera. Różnice dotyczyły stopniowo coraz częstszego podejmowania tych aktywności przez dzieci z kolejno starszych grup wiekowych. Dzieci pięcioletnie i starsze częściej niż pozostałe badane dzieci grają w gry elektroniczne.

Tabela 5. Częstość podejmowania dziesięciu wyróżnionych aktywności przez dzieci w zależności od wieku i płci – dane opisowe

Rodzaje aktywności	Grupa wiekowa																	
	Młodsza						Średnia						Starsza					
	Chłopcy		Dziewczynki		Ogółem		Chłopcy		Dziewczynki		Ogółem		Chłopcy		Dziewczynki		Ogółem	
M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	
Oglądanie telewizji	2,97*	1,85	3,64	1,61	3,32	1,75	4,46	1,22	4,61	0,83	4,55	1,00	4,48	0,54	4,80	0,65	4,82	0,60
Oglądanie wideo, DVD	1,79	1,29	2,45	1,53	2,14	1,45	3,51	1,26	3,71	1,26	3,63	1,26	3,70	0,98	3,62	1,17	3,66	1,08
Bawi się na komputerze	1,08	0,51	1,29	0,81	1,19	0,68	2,09	1,35	1,85	1,20	1,94	1,26	3,57	1,47	3,24	1,41	3,39	1,44
Bawi się grą wideo (np. <i>Playstation</i>)	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	0,00	1,24	0,69	1,10	0,46	1,15	0,56	1,72	1,23	1,41	0,90	1,55	1,07
Gra w gry elektroniczne, takie jak <i>Gameboy</i>	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	0,00	1,17	0,58	1,05	0,29	1,10	0,43	1,78	1,31	1,47	1,03	1,61	1,17
Bawi się w domu zabawkami	4,97	0,17	4,75	0,76	4,85	0,56	4,85	0,54	4,85	0,65	4,85	0,65	4,89	0,42	4,89	0,33	4,89	0,37
Bawi się na dworze, spaceruje	4,05	1,30	3,78	1,54	3,91	1,43	4,41	0,86	4,61	0,54	4,53	0,68	4,54	0,68	4,48	0,65	4,51	0,66
Słucha muzyki	4,44	0,92	4,16	1,38	4,29	1,18	4,17	1,04	4,46	0,74	4,35	0,87	4,10	1,07	4,12	0,97	4,11	1,01
Słucha nagrania czytanej książki albo bajki muzycznej na płycie	2,08	1,40	2,29	1,48	2,19	1,44	2,63	1,42	2,58	1,35	2,60	1,37	2,89	1,42	2,55	1,27	2,70	1,35
Czyta albo słucha czytanej przez opiekuna książki	3,70	1,48	3,35	1,61	3,52	1,55	4,34	0,93	4,37	0,98	4,36	0,96	4,10	1,12	4,21	0,99	4,16	1,05

*zakres skali: 1 – nigdy, 5 – codziennie

Analiza aktywności podejmowanych przez dzieci w typowym dniu dotyczyła czasowego zakresu przeznaczanego przez dzieci na poszczególne rodzaje aktywności (tabela 6), w tym korzystanie z mediów. Stwierdzono, że w wybranym, typowym dniu dzieci, niezależnie od wieku, najwięcej czasu spędziły na swobodnej zabawie zabawkami w domu lub na dworze, a trzecią w kolejności, pod względem przeznaczanego czasu, aktywnością dzieci było oglądanie telewizji. W analizie statystycznej wykorzystano ogólny model liniowy (GLM) dla poszczególnych ośmiu grup aktywności⁴ oraz dwu zmiennych: wieku (trzy poziomy zmiennej) i płci (dwa poziomy). Stwierdzono, że interakcja zmiennych wieku i płci nie różnicuje czasu poświęcanego na podejmowanie wybranych aktywności. Sam wiek to czynnik silnie różnicujący zakres czasu poświęcanego na oglądanie telewizji ($F[2, 335] = 30,42; p < 0,001$), materiałów audiowizualnych na różnych nośnikach ($F[2, 335] = 10,53; p < 0,001$), słuchanie muzyki ($F[2, 335] = 6,31; p = 0,002$), swobodną zabawę zabawkami ($F[2, 335] = 10,98; p < 0,001$), korzystanie z komputera ($F[2, 335] = 22,79; p < 0,001$) i graniu w gry elektroniczne ($F[2, 335] = 4,97; p = 0,007$). Analizy *post-hoc* testem Hochberga pokazały, że dzieci najmłodsze w pierwszym i drugim roku życia istotnie mniej czasu, w porównaniu z oboma starszymi grupami, spędzają przed ekranami, oglądając telewizję lub inne materiały audiowizualne, a także mniej czasu spędzają z komputerem i na graniu w gry elektroniczne. Dzieci pięcioletnie i starsze w porównaniu z dziećmi trzyletnimi i czteroletnimi więcej czasu poświęcają oglądaniu telewizji i graniu w gry elektroniczne, ale istotnie mniej czasu przeznaczają na swobodne zabawy zabawkami. Płeć jest zmienną istotnie różnicującą zakres czasu spędzanego na oglądaniu telewizji ($F[1, 335] = 3,79; p = 0,05$) i swobodnej zabawie zabawkami ($F[1, 335] = 3,82; p = 0,05$); porównania parami pokazały, że chłopcy poświęcają temu rodzajowi aktywności więcej czasu niż dziewczynki.

⁴ Z uwagi na niski zakres czasowy przeznaczany na czytanie i kontakt z grami elektronicznymi w analizie uwzględniono łączny czas przeznaczany na słuchanie czytania (niezależnie czy dotyczyło to kontaktu z czytającym opiekunem, czy słuchanie nagrania) oraz łączny czas przeznaczany na kontakt z grami elektronicznymi, niezależnie od typu urządzenia.

Tabela 6. Czas przeznaczany na podejmowane aktywności w wybranym typowym dniu tygodnia w zależności od wieku i płci: dane opisowe

Rodzaje aktywności	Grupa wiekowa																	
	Młodsza						Średnia						Starsza					
	Dziewczynki		Chłopcy		Ogółem		Dziewczynki		Chłopcy		Ogółem		Dziewczynki		Chłopcy		Ogółem	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Oglądanie telewizji	27,0*	48,6	16,6	26,4	21,6	38,7	74,6	56,8	55,6	50,4	62,8	53,4	85,1	60,0	76,7	56,8	80,6	58,3
Oglądanie wideo albo DVD	7,9	21,2	3,3	8,9	5,5	16,1	31,2	39,6	37,0	56,4	34,86	50,6	30,1	45,9	27,1	40,6	28,5	43,0
Zabawa na komputerze	0,7	3,0	0,9	4,9	0,8	4,1	7,6	20,9	4,6	18,2	5,78	19,3	26,8	38,6	20,3	33,9	23,3	36,1
Gra w grę elektroniczną/wideo	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,1	29,4	3,9	23,4	3,9	27,2	6,7	20,4	13,6	32,4	9,8	27,1
Zabawa w domu z zabawkami	126,1	71,5	126,8	84,2	126,5	77,9	173,4	85,7	128,1	79,8	145,32	84,6	109,2	81,3	103,5	67,0	106,1	73,7
Zabawa na dworze, spacer	66,0	57,0	87,7	93,0	77,3	78,1	89,5	74,8	71,4	72,2	78,28	73,4	64,3	66,3	75,5	70,2	70,4	68,4
Stuchanie muzyki	51,6	49,3	48,3	58,2	49,9	53,7	25,2	32,9	40,8	50,8	34,90	45,3	24,2	49,2	28,2	39,6	26,4	44,1
Stuchanie czytania/nagrania czytania	22,9	30,2	22,6	29,0	22,8	29,4	26,4	28,9	31,3	34,7	28,2	31,1	22,8	22,6	19,9	24,9	21,5	23,7

* dane w minutach, zapis w systemie dziesiętnym

Dzieci z badanych grup wyraźnie różnią się tym, ile czasu zajmuje im kontakt z mediami ekranowymi, tym niemniej nawet najmłodszy badani, którzy nie ukończyli drugiego roku życia, spędzili przed ekranem średnio 28 minut. Ogólna analiza proporcji dzieci, które w wybranym, typowym dniu nie oglądały mediów ekranowych lub spędziły przed ekranem odpowiednio od jednej godziny do dwóch lub ponad dwie godziny (to jest więcej niż zalecany próg maksymalny dla przedszkolaków) pokazała, że około 49% dzieci najmłodszych, to jest tych które nie ukończyły drugiego roku życia, zgodnie z zaleceniami pediatrycznymi nie korzystało z mediów ekranowych, a dalsze 40% spędziło przed ekranem do jednej godziny (średnio około 35 minut), 10% więcej niż godzinę lub nawet dwie. Wśród dzieci ze średniej grupy wiekowej około 10% nie korzystało z mediów ekranowych, a 34% spędziło na oglądaniu mediów ekranowych mniej niż godzinę. Dalszych 30% spędziło przed ekranem od jednej do dwóch godzin, a około 26% ponad dwie godziny, w tym około 36% chłopców i 19% dziewczynek. W grupie dzieci starszych, aż 48% spędziło przed ekranem więcej niż dwie godziny (średnia dla tej części grupy to około 3,5 godziny), w tym ponad 56% chłopców. We wszystkich grupach wiekowych w kategorii spędzania powyżej dwu godzin dziennie przed ekranem telewizora znalazło się więcej chłopców niż dziewczynek; ich średni czas przeznaczony na oglądanie w tej grupie był także wyższy. Dane zamieszczono w tabeli 7.

Szczegółowa analiza zależności czasu przeznaczanego na poszczególne aktywności i ich wzajemnych związków (korelacje cząstkowe z kontrolą zmiennych: wiek, płeć i okres prowadzenia badań) wykazała, że oglądanie telewizji koreluje dodatnio z czasem przeznaczanym na zabawę na komputerze ($r = 0,17$; $p < 0,01$) i grę w gry elektroniczne typu *Gameboy* ($r = 0,12$; $p < 0,05$), natomiast koreluje ujemnie z czasem spędzonym na słuchaniu czytanej przez opiekuna książki ($r = -0,12$; $p = 0,04$). Ponadto, im więcej czasu dzieci spędzają przy komputerze tym więcej czasu poświęcają na gry z wykorzystaniem innych urządzeń elektronicznych ($r = 0,17$; $p = 0,003$). Stwierdzono, że czas przeznaczony na słuchanie muzyki ma związek z tym jak długo dziecko słucha czytanych mu książek ($r = 0,13$; $p = 0,01$) oraz spędza czas na swobodnej zabawie zabawkami ($r = 0,11$; $p = 0,2$).

Dalsza analiza danych dotyczyła próby wskazania czynników, mających znaczenie dla zakresu czasu spędzanego przez dziecko na korzystanie z mediów ekranowych. Analiza miała znaczenie eksploracyjne i służyła wyodrębnieniu spośród wielu potencjalnych zmiennych tych, które mają istotne znaczenie dla zakresu doświadczeń ekranowych dziecka. Ponieważ analizowanie zróżnicowania zakresu doświadczeń ekranowych dzieci w zależności od kolejnych możliwych zmiennych mogło być każdorazowo obarczone błędem wpływu innych zmiennych, dlatego po pierwsze wykonano analizy korelacji cząstkowych z kontrolą zmiennych wiek i okres (miesiąc) badania dla kolejnych potencjalnych czynników, a po drugie wykonano analizę regresji (zmiennie wprowadzano metodą selekcji postępującej) dla czynników, które w sposób istotny korelowały z zakresem korzystania z mediów ekranowych.

Tabela 7. Procent dzieci z trzech grup wiekowych spędzających czas przed ekranem w typowym dniu (w nawiasie średni czas w minutach dla danej kategorii w grupie wiekowej)

Korzystanie z mediów	Grupa wiekowa												Ogólnie /całość
	Młodsza				Średnia				Starsza				
	Dziewczynki	Chłopcy	Ogółem		Dziewczynki	Chłopcy	Ogółem		Dziewczynki	Chłopcy	Ogółem		
Nie korzystała/ta	48,6 (0,0)	50,0 (0,0)	49,3 (0,0)	9,0 (0,0)	12,2 (0,0)	10,2 (0,0)	6,7 (0,0)	2,7 (0,0)	6,7 (0,0)	2,7 (0,0)	4,8 (0,00)	15,7 (0,0)	
1 – 60 min dziennie	48,6 (36,3)	32,4 (33,1)	40,8 (35,1)	41,8 (41,9)	22,0 (44,4)	34,3 (42,5)	15,7 (53,2)	18,7 (53,2)	15,7 (53,2)	18,7 (53,2)	17,0 (53,2)	27,3 (43,4)	
61 – 120 min dziennie	2,7 (120,0)	8,8 (103,3)	5,6 (107,5)	29,9 (107,7)	29,3 (102,5)	29,6 (105,7)	36,0 (104,8)	22,7 (103,5)	36,0 (104,8)	22,7 (103,5)	30,3 (104,7)	25,0 (105,2)	
> 121 min dziennie	0,0 (0,0)	8,8 (180,0)	4,2 (180,0)	19,4 (226,5)	36,6 (212,3)	25,9 (237,5)	41,6 (204,2)	56,0 (218,1)	41,6 (204,2)	56,0 (218,1)	47,9 (211,6)	32,0 (217,3)	

W analizie korelacji cząstkowych (z kontrolą zmiennych wiek i okres prowadzenia badania) uwzględniono takie zmienne, jak: płeć dziecka, miejsce zamieszkania, dane rodziców (wykształcenie rodziców, zakres czasu spędzanego w ciągu tygodnia w pracy przez rodzica, z którym prowadzono wywiad), liczba posiadanego rodzeństwa, rodzaj sprawowanej opieki nad dzieckiem (rodzice, opiekunka lub babcia, instytucja), liczbę urządzeń umożliwiających kontakt z mediami ekranowymi w domu oraz w pokoju dziecka, zakres ekspozycji na doświadczenia medialne w rodzinie. Wykazano, że zakres korzystania z mediów ekranowych wiąże się z płcią ($r = -0,15$; $p = 0,03$; wyższy zakres odnotowano u chłopców), wykształceniem rodziców ($r = -0,19$; $p = 0,006$), liczbą urządzeń umożliwiających kontakt z mediami w domu dziecka ($r = 0,12$; $p = 0,05$), liczbą takich urządzeń w pokoju dziecka ($r = 0,13$; $p = 0,01$) oraz zakresem ekspozycji na materiał medialny w rodzinie ($r = 0,30$; $p < 0,001$).

Do drugiego etapu – analizy regresji, jako badane potencjalne predyktory zakresu kontaktów z mediami ekranowymi wprowadzono, po pierwsze, wiek dzieci, a po drugie: płeć, wykształcenie rodziców oraz liczbę urządzeń umożliwiających odbiór mediów w domu i posiadanych do dyspozycji przez dziecko w pokoju, a także wskaźnik ekspozycji dziecka na doświadczenia medialne w rodzinie. Wyniki analizy regresji zamieszczono w tabeli 8. Analiza wykazała, że istotnymi predyktorami, ułożonymi zgodnie z ich wkładem w wyjaśnianie zmienności czasu przeznaczanego na oglądanie mediów ekranowych, poza wiekiem (wraz z wiekiem zakres tych kontaktów wzrasta), jest zakres ekspozycji na doświadczenia medialne w rodzinie oraz wykształcenie rodziców. Im większa ekspozycja na media, głównie włączony telewizor, tym dzieci więcej czasu poświęcają na korzystanie z mediów ekranowych. Im wyższe wykształcenie rodziców, tym zakres kontaktów dziecka z mediami ekranowymi niższy. Te trzy predyktory wyjaśniają w sumie 28% wariancji zmiennej zakresu doświadczeń w kontakcie z mediami ekranowymi.

Ponadto sprawdzano z jakimi właściwościami otoczenia rodzinnego wiąże się (test korelacji cząstkowych z kontrolą zmiennych wiek i okres badania) podejmowanie takich tradycyjnych aktywności, jak zabawa zabawkami, zabawa i spacer na świeżym powietrzu czy słuchanie czytania książek lub muzyki. Brano pod uwagę takie właściwości otoczenia, jak w poprzedniej analizie uwarunkowań czasu przeznaczanego na korzystanie z mediów ekranowych, to jest liczbę dostępnych w domu lub własnym pokoju urządzeń i usług medialnych (a także dostęp do każdego konkretnego urządzenia, tj. telewizora, wideo, komputera lub usług – telewizji satelitarnej, Internetu), poziom ekspozycji na doświadczenia ekranowe w domu dziecka, a także takie właściwości otoczenia rodzinnego, jak wykształcenie rodziców, liczba rodzeństwa, sposób sprawowania opieki nad dzieckiem. Wykazano, że im większy zakres ekspozycji na przekaz medialny (włączony telewizor), tym mniej czasu spędza dziecko na słuchaniu czytania ($r = -0,16$; $p = 0,02$), dzieci posiadające więcej rodzeństwa więcej czasu spędzają na zabawie zabawkami ($r = 0,17$; $p = 0,02$). Nie stwierdzono innych istotnych zależności pomiędzy badanymi właściwościami otoczenia i czasem spędzonym na podejmowaniu tradycyjnych aktywności.

Tabela 8. Zakres kontaktów dziecka z mediami ekranowymi – uwarunkowania. Wyniki analizy regresji: podsumowanie modelu, współczynniki

Model	Podsumowanie modelu						Współczynniki			
	R	R ²	Skorygowane R ²	Błąd standardowy oszacowania	Zmiana R ²	B	Współczynniki niestandaryzowane		t	p
							Błąd standardowy	Beta		
1. (Stała) wiek w miesiącach	0,46	0,21	0,21	82,80	0,21	20,21	10,21		1,97	0,04
2. (Stała) wiek w miesiącach	0,52	0,27	0,27	79,43	0,06	-25,35	12,81	0,45	9,49	0,00
3. (Stała) ekspozycja na doświadczenia medialne w rodzinie	0,53	0,28	0,27	78,99	0,01	20,07	24,38	0,43	9,24	0,00
wiek w miesiącach								0,26	5,51	0,00
wiek w miesiącach									0,82	0,41
ekspozycja na doświadczenia medialne w rodzinie									1,89	0,00
wykształcenie rodziców								7,61	4,95	0,00
								-8,31	-2,19	0,30

Umiejętności w zakresie samodzielnego korzystania z mediów

Prowadzone rozmowy pozwoliły na opisanie narastających w kolejnych grupach wiekowych kompetencji w samodzielnym korzystaniu z mediów. Jak wskazywali rodzice, większość dzieci w drugim roku życia potrafi samodzielnie włączyć telewizor. Rodzice deklarowali, że umiejętnością tą wykazuje się więcej najmłodszych dziewczynek niż chłopców. Ponad 60% dzieci w trzecim i czwartym roku życia zmienia kanały w telewizji za pomocą pilota. Trzy czwarte dwu- i trzylatków domaga się włączenia określonych płyt lub kanałów telewizyjnych. Ponad połowa dzieci ze starszej grupy wiekowej, w tym nieco częściej chłopcy niż dziewczynki, doskonalili swoje umiejętności obsługi komputera, np. ponad 60% z nich korzysta z komputera włączonego samodzielnie, połowa potrafi samodzielnie włączyć komputer, posługuje się myszką, ogląda strony www dla dzieci, wkłada płyty CD i prosi o włączenie określonej strony www w Internecie. Brak znajomości pisma czyni trudnym samodzielne opanowanie takich umiejętności, jak znalezienie odpowiedniej strony www czy korzystanie z narzędzi interakcyjnych (komunikatory, poczta elektroniczna) w badanej grupie. Dane zamieszczono w tabeli 9.

Tabela 9. Umiejętności w zakresie samodzielnego korzystania z mediów. Dzieci w grupie posiadające daną umiejętność – dane w % dla grup wiekowych

Samodzielna aktywność. Dziecko ...	Grupa wiekowa								
	Młodsza			Średnia			Starsza		
	Dziewczynki	Chłopcy	Ogólnie	Dziewczynki	Chłopcy	Ogólnie	Dziewczynki	Chłopcy	Ogólnie
Włącza samodzielnie telewizor	45,9	29,4	38,0*	85,1	78,0	82,4	93,3	98,7	95,8
Zmienia kanały za pomocą pilota	40,5	20,6	31,0	64,2	61,0	63,0	91,0	89,0	90,2
Domaga się włączenia konkretnego programu w telewizji	11,1	11,8	11,4	74,6	80,5	76,9	93,3	94,7	93,9
Prosi o włączenie konkretnej płyty DVD, CD lub wideo	13,5	5,9	9,9	82,1	68,3	76,9	94,4	92,0	93,3
Wkłada kasetę lub płytę DVD do odtwarzacza (np. kasetę do wideo)	0,0	5,9	2,8	49,3	34,1	43,5	74,2	72,0	73,3
Korzysta z komputera samodzielnie, nie siedząc na kolanach rodzica	2,7	0,0	1,4	34,3	26,8	31,5	58,4	69,3	63,6

ciąg dalszy tabeli 9

Samodzielnie włącza komputer	2,9	2,7	2,6	16,4	17,1	16,7	64,0	62,7	63,0
Samodzielnie posługuje się myszką, by kliknąć w coś na ekranie	2,7	2,9	2,4	19,4	22,0	20,4	58,4	65,3	61,2
Wkłada płytę CD do kieszeni komputera	5,4	0,0	2,4	16,4	17,1	16,7	42,7	57,3	49,1
Ogląda strony www dla dzieci	1,8	2,9	5,6	19,4	24,4	21,3	55,1	60,0	57,6
Prosi o włączenie konkretnej strony www	2,7	0,0	1,4	7,5	12,2	9,3	47,2	50,7	48,5
Samo wchodzi na wybraną stronę www	0,0	0,0	0,0	3,0	2,4	2,8	23,6	29,3	26,1
Korzysta z komunikatora typu <i>Skype</i> przy pomocy rodziców	2,7	2,9	2,8	14,9	14,6	14,8	21,3	22,7	21,8
Korzysta z komunikatora typu <i>Skype</i> samodzielnie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	2,7	2,4
Wysyła e-mail, korzystając z pomocy rodziców	0,0	0,0	0,0	0,0	2,4	0,9	6,7	8,0	7,3
Wysyła e-mail samodzielnie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,6	6,7	6,1
Gra w gry wideo/ typu <i>Playstation</i>	0,0	0,0	0,0	6,0	12,2	8,3	20,2	20,7	21,1
Gra w gry na przenośnych urządzeniach typu <i>Gameboy</i>	0,0	0,0	0,0	3,0	7,3	4,6	16,9	28,0	21,8

*12,1% w pierwszym roku życia, 60,5% w drugim roku życia

Rodzice zostali poproszeni ponadto o wskazanie wieku, w którym pierwszy raz dziecko wykonało określone zadanie lub poprosiło o jego wykonanie. Opiekunowie mówili, że dzieci pierwszy raz oglądały telewizję jeszcze w pierwszym roku życia, a okres inicjacji w zakresie korzystania z telewizji to wiek od około pół roku do półtora roku życia dziecka, w drugim roku życia i na początku trzeciego większość rozpoczyna interesować się obsługą telewizora i odtwarzacza bajek wideo/DVD, a po ukończeniu trzeciego roku życia zaczynają próbować swoich sił w zakresie obsługi komputera (dane prezentuje tabela 10).

Tabela 10. Orientacyjny wiek pierwszej próby samodzielnego korzystania z mediów

Moje dziecko po raz pierwszy... w wieku:	Wiek*	
	Średnia	Odchylenie standardowe
Oglądało telewizję	1,2**	0,60
Oglądało wideo lub DVD	2,1	0,96
Samodzielnie włączyło telewizor	2,2	1,29
Zmieniło kanały za pomocą pilota	2,5	0,87
Domagało się włączenia konkretnej płyty DVD, lub wideo (np. z bajką)	2,6	0,93
Domagało się włączenia konkretnego programu w telewizji	2,7	0,89
Włożyło kasetę lub płytę DVD do odtwarzacza (np. kasetę do wideo)	3,2	1,02
Włączyło płytę CD lub kasetę audio i puściło ją	3,3	1,09
Korzystało z komputera, siedząc na kolanach rodzica	2,9	1,04
Samodzielnie posłużyło się myszką, by wskazać lub kliknąć w coś na ekranie	3,5	1,03
Oglądało strony www dla dzieci	3,5	1,15
Samodzielnie włączyło komputer	3,6	1,23
Włożyło płytę CD do komputera	3,7	1,22
Korzystało z komputera samodzielnie, nie siedząc na kolanach rodzica	3,9	1,26
Poprosiło o włączenie konkretnej strony www	3,9	1,18
Samo włączyło wybraną stronę www	4,2	0,83

* obliczono, gdy 70% rodziców deklarujących posiadanie danej umiejętności przez dziecko podało wiek „pierwszej próby”

**dane podane w systemie dziesiętnym

Wnioski, dyskusja i podsumowanie

Dane uzyskane w wywiadach z rodzicami pokazały, że współczesne dzieci w Polsce wychowywane są w środowisku wypełnionym urządzeniami umożliwiającymi korzystanie z mediów i z możliwości jakie one oferują małe dzieci szybko i chętnie korzystają. Ponad 90% dzieci posiada w domu jeden lub kilka takich urządzeń, jak telewizor, odtwarzacz materiałów audiowizualnych, komputer, odtwarzacz muzyki czy radio. Rodziny rzadko dysponują urządzeniami umożliwiającymi granie w gry wideo innymi niż komputer osobisty. Biorąc pod uwagę doświadczenia innych krajów, w których po etapie korzystania z mediów ekranowych jako narzędzi odbioru przekazu telewizyjnego i komputera osobistego jako platformy umożliwiającej granie, można spodziewać się intensywnego rozwoju zainteresowania narzędziami technologicznymi umożliwiającymi interakcję, np. granie na ekranie telewizora (Livingstone, Bovill, 1999). Technologie takie, prawdopodobnie głównie z uwagi na barierę cenową, wkraczają wolno do środowiska życia małych dzieci w naszym kraju, tym niemniej doświadczenia innych krajów uczą, że po-

jawienie się takich technologii znacząco wpływa na zwiększenie zainteresowania nawet małych dzieci spędzaniem czasu z mediami ekranowymi (Roberts, Foehr, 2004). Rewolucja w dostępie młodszych dzieci do interakcyjnych form komunikacji audiowizualnej jest jeszcze przed nami, ale warto ją obserwować choćby dlatego, że oferta programowa dla najmłodszych coraz częściej opiera się na takich interakcyjnych formach (Fenstermacher i in., 2010). W badaniach stwierdzono, że spora grupa dzieci (około 20-30%) czteroletnich i starszych posiada w pokoju własne urządzenia audiowizualne, takie jak: telewizor, komputer, odtwarzacz materiałów wideo lub DVD, ma też dostęp do telewizji satelitarnej czy Internetu. Jest to wynik niepokojący, szczególnie w kontekście tego, że dostęp do mediów ekranowych we własnym pokoju wiąże się z częstszym z nich korzystaniem, przy ograniczonej możliwości kontroli ze strony rodziców zarówno poziomu korzystania, jak i rodzaju oglądanych treści. Warto zwrócić uwagę, że połowa dzieci we własnym pokoju posiada urządzenie umożliwiające słuchanie nagrań audio: muzyki, czytanych książek czy słuchowisk. Analiza zwyczajów dotyczących aktywności dziecięcej i czasu przeznaczanego na wybrane aktywności ujawniła, że urządzenia te są bardzo rzadko wykorzystywane, nie tylko do słuchania muzyki, ale także jako narzędzie wspomagające kontakt dziecka z książką. Niski poziom wykorzystania tych urządzeń nie ma zatem źródła w niedostatkach technologicznych.

Dzieci w wieku przedszkolnym są nie tylko otoczone urządzeniami medialnymi, ale także przedmiotami przygotowującymi je do samodzielnej obsługi urządzeń medialnych, takimi jak zabawkowy telefon czy laptop, choć telewizor i zasady jego obsługi dzieci poznają już w pierwszym i drugim roku życia bezpośrednio. W bezpośrednim otoczeniu dziecka znajduje się także szereg produktów z postaciami znanymi dziecku z mediów. Już w trzecim roku życia niemal 90% dzieci treści medialne towarzyszą także w trakcie podejmowania bardziej tradycyjnych aktywności, takich jak zabawa zabawkami czy słuchanie czytania. Dzieci dysponują nie tylko zabawkami pochodzącymi z ich ulubionych filmów, ale także książkami i gramami komputerowymi o bohaterach telewizyjnych bajek. Media i produkty medialne są zatem powszechnym i stałym elementem środowiska życia już najmłodszych dzieci. Warto zwrócić uwagę w tym kontekście na duże zróżnicowanie indywidualne w dostępie dzieci do książek. Aż 37% ma w swoim domu nie więcej niż 10 książek dla dzieci, w tym wiele nie dysponuje żadną książką! Choć w starszych grupach wiekowych takich dzieci było relatywnie mniej, to i tak dane te są bardziej niepokojące niż te uzyskiwane w podobnych badaniach w innych krajach. W badaniach Rideout i in. (2003) około 9% dzieci dysponowało w domu dziesięcioma lub mniejszą liczbą książek, w tym 1% dzieci nie miało żadnej. Wydaje się, że stwierdzona dysproporcja nie może być wyjaśniona tylko różnicą w prowadzeniu badań (badanie telefoniczne – rozmowa bezpośrednia), szczególnie, że bezpośredni kontakt z badaczem w prezentowanych badaniach mógł raczej sprzyjać deklarowaniu bardziej pożądanego obrazu rzeczywistości wychowawczej. Dane te wymagają ostrożności interpretacyjnej i potwierdzenia w dalszych badaniach, tym niemniej i tak zwracają uwagę na spadek znaczenia książki jako narzędzia interakcji i edukacji, szczególnie gdy traktować ją łącznie z informacją o zwyczajach związanych z czytelnictwem i czasem poświęcanym na czytanie.

Warto przyjrzeć się, jakich danych dostarczyły badania na temat zwyczajów młodszych dzieci dotyczących ich codziennych aktywności. Okazało się, że telewizję ogląda codziennie trzy czwarte badanych dzieci, podczas gdy na codzienne spacerowanie udaje się połowa badanych. Około połowa także codziennie słucha czytania lub muzyki. Podobnie jak w badaniach prowadzonych w innych krajach (np. Rideout, Vandewater, Wartella, 2003; Roberts, Foehr, 2004; Rideout, Hamel, 2006) stwierdzono, że już cztero- i pięcioletnie dzieci spędzają przed telewizorem więcej czasu niż na zabawach na świeżym powietrzu. Badane dzieci w typowym dniu niemal cztery razy więcej czasu spędziły przed ekranem niż na słuchaniu czytania lub muzyki. Ponad 40% dzieci, które nie ukończyły drugiego roku życia ogląda codziennie telewizję, natomiast 47% dzieci czteroletnich i starszych spędziło w typowym dniu ponad dwie godziny przed ekranem. Rodzice podkreślali, że dzieci oglądałyby znacznie dłużej, gdyby nie ich interwencja. Zwyczaje związane ze spędzaniem wolnego czasu na korzystaniu z mediów są nieco inne w zależności od płci dzieci. Stwierdzono, że podobnie jak w innych badaniach (Wright i in., 2001; Rideout, Hamel, 2006) w wieku przedszkolnym chłopcy spędzają więcej czasu na oglądaniu telewizji, choć jednocześnie rodzice deklarowali, że dziewczynki oglądają ją częściej niż chłopcy. Nie potwierdzono jednak zależności obserwowanych w innych badaniach (Huston i in., 1999; Wright i in., 2001), jakoby dziewczynki rzadziej korzystały z komputera i grały w gry elektroniczne czy też poświęcały tej aktywności mniej czasu. Wynik ten może odzwierciedlać zmianę sposobu myślenia o komputerze jako męskiej technologii lub też być skutkiem powiększenia oferty programów adresowanych do obu płci.

Analizując wzajemne związki podejmowanych przez dzieci aktywności wykazano, że im więcej czasu dziecko spędza przed telewizorem, tym więcej czasu poświęca na inne kontakty z mediami, takie jak granie w gry elektroniczne czy zabawa na komputerze, a mniej czasu na słuchaniu czytania czy zabawie zabawkami. W badaniach stwierdzono także negatywną zależność pomiędzy zakresem ekspozycji na przekaz telewizyjny i czasem spędzonym przez dzieci na słuchanie czytania (podobnie: Rideout, Vandewater, Wartella, 2003, odmiennie: Roberts, Foehr, 2004). Zależność taka, wyjaśniana często tzw. hipotezą zastępowania, stwierdzana była najczęściej w badaniu dzieci starszych (np. Ennemoser, Schneider, 2007). Niska wartość współczynników korelacji, jak również eksploracyjny charakter badań każe z ostrożnością przyjmować stwierdzone zależności, traktując je raczej jako ważny przyczynek do dalszych, bardziej precyzyjnych badań weryfikacyjnych. Tym niemniej warto zwrócić uwagę, że nie jest tak jak można by sądzić, że pojawienie się nowej technologii w życiu dziecka, jaką jest komputer, wpłynie na obniżenie czasu spędzanego na oglądaniu telewizji. Jest dokładnie przeciwnie. Im więcej czasu dziecko spędza grając na komputerze, tym więcej czasu ogląda telewizję i gra w gry na innych urządzeniach. Przyglądając się natomiast dziecięcym zwyczajom w podejmowaniu bardziej tradycyjnych dziecięcych aktywności stwierdzono, że słuchanie muzyki to aktywność, która sprzyja samodzielnej zabawie zabawkami. Także te dzieci, które więcej słuchają muzyki, więcej czasu spędzają na słuchaniu czytania.

Od czego zatem zależy zakres kontaktów dzieci z mediami ekranowymi? Jakie uwarunkowania środowiskowe są najistotniejsze? W przeprowadzonych badaniach czynnikami wyjaśniającymi zakres zmienności kontaktów dziecka z mediami

ekranowymi okazały się przede wszystkim wiek dziecka, zakres ekspozycji dziecka w rodzinie na przekaz medialny oraz wykształcenie rodziców. Warto podkreślić, że wśród wielu badanych zmiennych właśnie to, jak często telewizor pozostaje w domu włączony, nawet gdy nikt go nie ogląda lub wtedy, gdy rodzina spożywa posiłek, ma podstawowe znaczenie dla tego, ile czasu dziecko spędza przed ekranem. Dorastanie w rodzinie, w której włączony telewizor jest częściej naturalnym elementem otoczenia to podstawowy czynnik warunkujący zakres kontaktów dziecka z ekranem. Zwyczaj rodziny bardziej niż poziom wykształcenia rodziców determinuje sposób użytkowania mediów ekranowych przez dziecko. Stwierdzono ponadto, że zakres czasowy kontaktu z mediami ekranowymi jest większy u tych dzieci, w których domach jest więcej urządzeń medialnych oraz u tych, które we własnym pokoju mają odpowiednie urządzenia. Podobnie jak w badania Rideout i in. (2003) ustalono, że dostęp do urządzeń we własnym pokoju sprzyja częstszemu oglądaniu. Zależności charakterystyczne dla zjawiska *bedroom culture*, to jest większego zakresu czasu spędzanego na korzystaniu z mediów, gdy są dostępne we własnym pokoju, stwierdzono także w obecnych badaniach młodszych dzieci. Posiadanie samodzielnego dostępu do różnych urządzeń i usług wiąże się z dłuższym czasem spędzonym przed ekranem. Nie stwierdzono by takie uwarunkowania środowiska rodzinnego, jak wykształcenie rodziców czy sposób sprawowania opieki, a także czas pracy miały znaczenie dla tego, jak długo dziecko spaceruje czy bawi się zabawkami. Możliwe jednak, że takie zależności występują, ale wymagają bardziej precyzyjnych metod określania długości czasu przeznaczanego na różne aktywności, bardziej precyzyjnego kategoryzowania tych zajęć, jak również przyjęcia założenia, że wiele z tych aktywności można podejmować w jednym czasie. Takie założenie rodzi pytanie o wpływ dwutorowości aktywności na jakość na przykład swobodnej zabawy dziecka. Nieliczne jak dotąd badania sugerują, że warto tę możliwość dokładniej zbadać (Schmidt i in., 2008).

Wyniki przeprowadzonego badania pokazały, że dzieci nie tylko posiadają dostęp do mediów, ale także dość szybko zyskują samodzielność w ich obsłudze. Drugi rok życia to dla większości dzieci czas doskonalenia chodzenia, ale także umiejętności włączania telewizora. W trzecim roku życia dzieci posiadają umiejętność obsługi telewizora i odtwarzaczy materiałów audiowizualnych, natomiast już czterolatki doskonałą podstawową umiejętność samodzielnej obsługi komputera. Warto zwrócić uwagę na istotną dysproporcję pomiędzy samodzielnością dzieci w obsłudze urządzeń medialnych i zdolnością samodzielnego, krytycznego korzystania z mediów. Mając do dyspozycji kilkadziesiąt kanałów telewizyjnych, komputer i Internet, dziecko może samodzielnie uzyskać dostęp do treści, do których odbioru nie jest przygotowane. Poważny z tej perspektywy wydaje się problem dostępu dzieci przedszkolnych do Internetu. Obecnie zdolność rozpoznawania ikon na ekranie w wielu sytuacjach wystarcza do samodzielnego poruszania się lub wręcz nawiązywania kontaktów. W prowadzonych rozmowach rodzice z dumą informowali o posiadanych przez dzieci umiejętnościach dotyczących samodzielnej obsługi mediów, a deklarując posiadanie zarówno urządzeń, jak i zabawek naśladujących urządzenia medialne wskazywali na czynione w tej dziedzinie kroki ułatwiające dziecku zdobycie samodzielności w tym zakresie.

Podsumowując, warto zaznaczyć, że podstawowe tendencje stwierdzone w badaniach nie odbiegają zasadniczo od wyników uzyskanych podobnymi metodami w innych krajach (Wright i in., 2001; Rideout, Vandewater, Wartella 2003; Roberts, Foehr, 2004; Rideout, Hamel, 2006). Także u nas dzieci żyją w środowisku wypełnionym mediami, spędzają dużo czasu na korzystaniu z mediów i aktywność ta stopniowo, wraz z wiekiem, monopolizuje działalność dziecka. Dzieci dość szybko zyskują samodzielność w korzystaniu z mediów, chętnie te aktywności podejmują. Stwierdzone w obecnych badaniach szczegółowe dane i charakterystyczne odmierności pozwalają na stawianie bardziej szczegółowych hipotez, dotyczących zależności pomiędzy różnymi cechami otoczenia dziecka a podejmowanymi przez nie aktywnościami. Podstawowy wniosek, że także w naszym kraju dzieci zaczynają korzystać z mediów przed ukończeniem drugiego roku życia, a dla dużej grupy jest to codzienna rutynowa aktywność, jest wystarczającym powodem dla podejmowania dalszych badań i publicznej debaty.

Po pierwsze problemem wartym dyskusji jest czas spędzany z mediami ekranowymi. Także w naszym kraju dzieci już w pierwszym i drugim roku życia korzystają z mediów ekranowych, a dwulatki i trzylatki spędzają przed ekranem więcej czasu niż na zabawach na świeżym powietrzu. Tym samym 25% dwu- i trzylatków oraz ponad połowa dzieci starszych spędza przed ekranem więcej czasu niż zalecają pediatrzy. Rozważając konsekwencje nadmiernej obecności mediów ekranowych w codziennej aktywności małych dzieci, warto zastanowić się nad długofalowymi konsekwencjami przesiedzianego dzieciństwa. To, że już czterolatki więcej czasu w ciągu dnia spędzają przed ekranem niż na czymkolwiek innym, może rodzić poważne konsekwencje psychologiczne i zdrowotne.

Po drugie dzieci samodzielnie korzystają z mediów na długo wcześniej niż potrafią je krytycznie ocenić. W tej sytuacji nie wystarczy założyć, że dziecko nie będzie oglądało tego, czego nie jest w stanie zrozumieć. Warto zauważyć, że problem jest tym większy, iż duża część badanych rodzin spędza całe dnie z permanentnie włączonym telewizorem. Wczesna samodzielność dzieci stanowi duże wyzwanie zarówno dla rodziców, jak i nadawców medialnych. Konieczne wydają się tu zarówno działania związane z edukacją rodziny, jak i wdrażanie efektywnych narzędzi umożliwiających rodzicom kontrolę nad czasem korzystania z mediów przez dzieci oraz ocenę dostosowania do możliwości rozwojowych dziecka dostępnych treści.

Po trzecie rodziny posiadają liczne urządzenia, tym niemniej zwyczajnie związane z ich użytkowaniem wymagają zmiany. Ryzykowne wydaje się udostępnianie młodszym dzieciom ich własnych mediów ekranowych, we własnych pokojach przy ograniczonych możliwościach kontroli rodzicielskiej zarówno zakresu kontaktu, jak i rodzaju udostępnianych treści. Rodziny, ale też same dzieci w swoich pokojach, posiadają dostęp do odtwarzaczy materiałów audio, lecz potencjał tych urządzeń jest niemal w ogóle niewykorzystywany w kształtowaniu codziennej aktywności małych dzieci. Biorąc pod uwagę możliwości odbiorcze dziecka (Fisch, 2004; Valkenburg, 2004), słuchanie muzyki lub nagrania słuchowiska sprzyja aktywności poznawczej. Słuchanie sprzyja podejmowaniu wielotorowej aktywności, takiej jak słuchanie i zabawa, nie wpływa też tak dezorganizująco na poziom podej-

mowanej zabawy jak oglądanie (Schmidt i in., 2008). Jak wiemy z badań (np. Ennemoser, Schneider, 2007) dzieci, które w wieku przedszkolnym mają kontakt z literaturą, w pierwszych latach nauki chętniej czytają samodzielnie i rzadziej oglądają programy rozrywkowe w telewizji. Celowe wydaje się zatem promowanie zmiany modelu wykorzystania dostępnych rodzinie urządzeń medialnych, kształtowanie prorozwojowego środowiska życia dziecka.

Po czwarte wyniki badań otwierają perspektywy dla dalszych pytań, analiz i badań szczegółowych. Jednym z interesujących kierunków jest zagadnienie stylu dziecięcych aktywności i korzystania z mediów. Jak dotąd o różnicach indywidualnych lub osobistym stylu mówiono w odniesieniu do korzystania z mediów przez dorastających (Livingstone, Bovill, 1999). Stwierdzone w obecnych badaniach duże zróżnicowanie zwyczajów związanych z podejmowaniem różnego typu aktywności przez dzieci, jak również duże zróżnicowanie w grupach wiekowych parametrów czasowych korzystania z mediów otwiera pytanie o istnienie bardziej stabilnych wzorców aktywności dzieci i ich rodzin. Interesującym pytaniem wydaje się, czy w grupie młodszych użytkowników i ich rodzin możemy wyróżnić grupy zainteresowane bardziej jednym typem aktywności niż innym, np. „fanów mediów ekranowych” czy „graczy” z jednej strony, a z drugiej „melomanów” i „miłośników książki”. Uwzględnienie takiego indywidualnego zróżnicowania mogłoby pomóc także w wyjaśnianiu możliwych efektów podejmowania różnego typu aktywności medialnej przez młodszych użytkowników mediów.

Wyniki przeprowadzonych badań skłaniają także do refleksji ogólniejszych w swej naturze. Warto zauważyć, że najmłodszy żyją obecnie w świecie innym niż wszystkie poprzednie pokolenia i różnica ta nie dotyczy tylko odmiennego ułożenia czy dostępności narzędzi. Dzięki powszechnej obecności mediów dzieci wkraczają w inny sposób w świat społeczny i świat kultury. Obecne pokolenie dzieci po raz pierwszy dorasta i wchodzi w kulturę nie poprzez interakcje z dorosłym opowiadającym lub czytającym różne historie, ale poprzez interakcję z mediami i materiałem audiowizualnym. Niepodważalna, jak by się mogło wydawać, rola książki w przekazywaniu dziecku świata kultury i akceptowanych wartości ustąpiła miejsce ekranowi. Warto podjąć refleksję zarówno nad wynikającymi z tego stanu rzeczy negatywnymi skutkami, jak i tkwiącymi w tej sytuacji potencjalnymi możliwościami.

Literatura cytowana

- American Academy of Pediatrics, Committee on Public Education. (1999). Media Matters: A national media education campaign. *Pediatrics*, 104, 11, 341-343.
- Anderson, D.R., Bryant, J., Wilder, A., Santomero, A., Williams, M., Crawley, A.M. (2000). Researching *Blue's Clues*: Viewing behavior and impact. *Media Psychology*, 2, 179-194.
- Anderson, D.R., Evans, M. (2001). Peril and Potential of Media for Infants and Toddlers, *Zero to Three*, October/November, 11, 14.
- Anderson, D.R., Huston, A.C., Schmitt, K.L., Linebarger, D.L., Wright, J.C. (2001). Early childhood television viewing and adolescent behavior. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 66, 1.

- Anderson, D.R., Pempek, T. (2005). Television and very young children. *American Behavioral Scientist*, 48, 505-522.
- Bickham, S., Vandewater, E., Huston, A., Lee, J., Caplovitz, A., Wright, J.C. (2003). Predictors of Children's Electronic Media Use: An Examination of Three Ethnic Groups. *Media Psychology*, 5, 2, 107-138.
- Bovill, M., Livingstone, S. (2001). *Bedroom culture and the privatization of media use*. London: LSE Research.
- Bryant, J., Anderson, D.R. (red.) (1983). *Children's understanding of television: Research on attention and comprehension*. New York: Academic Press.
- Certain, L.K. Kahn, R.S. (2002). Prevalence, Correlates, and Trajectory of Television Viewing Among Infants and Toddlers. *Pediatrics*, 109, 4, 634-642.
- Chonchaiya, W., Pruksananonda, C. (2008). Television viewing associates with delayed language development. *Acta Paediatrica*, 97, 977-982.
- Christakis, D.A., Zimmerman, F.J., DiGiuseppe, D.L., McCarty, C.A. (2004). Early television exposure and subsequent attentional problems in children. *Pediatrics*, 113, 708-713.
- Cupitt, M., Jenkins, D., Ungerer, J., Waters, B., Bennett, B. (1998). *Infant and Television*. Sydney: Australian Broadcastig Authority.
- Ennemoser, M., Schneider, W. (2007), Relations of television viewing and reading: findings from a 4-year longitudinal study. *Journal of Educational Psychology*, 99, 2, 349-368.
- Fenstermacher, S.K., Barr, R., Brey, E., Pempek, T.A., Ryan, M., Calvert, S.L., Shwery, C.E., Linebarger D. (2010). Interactional Quality Depicted in Infant and Toddler Videos: Where are the Interactions? *Infant and Child Development*, 19, 594-612.
- Fisch, S.M. (2004). *Children's learning from educational television: "Sesame Street" and beyond*. LEA's Communication Series. Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Garrison, M., Christakis, D.A. (2005). *A teacher in the living room: Educational media for babies, toddlers, and preschoolers*. Menlo Park, California: The Henry J. Kaiser Family Foundation.
- Huston, A.C., Wright, J.C., Marquis, J., Green, S.B. (1999). How young children spend their time: television and other activities. *Developmental Psychology*, 35, 912-925.
- Izdebska, J. (2001). *Rodzina. Dziecko. Telewizja. Szanse wychowawcze i zagrożenia telewizji*. Białystok: Trans Humana.
- Jordan, A.B., Woodard, E. (2001). Electronic Childhood: The Availability and Use of Household Media by 2- to 3-Year-Olds. *Zero to Three*, October/November.
- Klein, P.J., Meltzoff, A.N. (1999). Long-term memory, forgetting, and deferred imitation in 12-month-old infants. *Developmental Science*, 2, 102-113.
- Lesser, G.S. (1974). *Children and television: Lessons from Sesame Street*. New York: Vintage Books/Random House.
- Linebarger, D.L., Vaala, S.E. (2010). Screen media and language development in infants and toddlers: An ecological perspective. *Developmental Review*, 30, 2, 176-202.
- Livingstone, S., Bovill, M. (1999). *Young people, new media: report of the research proj-*

- ect Children Young People and the Changing Media Environment*. Research report, Department of Media and Communications, London School of Economics and Political Science, London, UK.
- Livingstone, S., Bovill, M. (red.) (2001). *Children and their changing media environment: a European comparative study*. Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates.
- O'Keefe, L. (2002). Media exposure feeding children's violent acts. *American Academy of Pediatrics, AAP News*, 20, 38-39.
- Rideout, V., Hamel, E. (2006). *The media family: Electronic media in the lives of infants, toddlers, preschoolers and their parents*. Menlo Park, CA: Kaiser Family Foundation.
- Rideout, V., Vandewater, E., Wartella, E. (2003). *Zero to six electronic media in the lives of infants, toddlers and preschoolers*. Menlo Park, CA: Kaiser Family Foundation.
- Roberts, D.F., Foehr, U.G. (2004). *Kids and Media in America*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Roberts, D.F., Foehr, U.G., Rideout, V.J., Brodie, M. (1999). *Children & Media @ the New Millennium*, Menlo Park, CA: Kaiser Family Foundation.
- Schmidt, M.E., Pempek, T.A., Kirkorian, H.L., Lund, A.F., Anderson, D.R. (2008) The effect of background television on the play behavior of very young children. *Child Development*, 79, 4, 1137-1151.
- Singer, J.L., Singer, D.G. (1981). *Television, imagination, and aggression: A study of preschoolers*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Thompson, D.A., Christakis, D.A. (2005). The association between television viewing and irregular sleep schedules among children less than three years of age. *Pediatrics*, 116, 851-856.
- Valkenburg, P. (2004). *Children's Responses to the Skreen. A Media Psychology Approach*. Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Wright, J.C., Huston, A., Vandewater, E., Bickham, D., Scantlin, R., Kotler, J., Caplovitz, A., Lee, J., Hofferth S., Finkelstein, J. (2001) American Children's Use of Electronic Media in 1997: A National Survey. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 22, 31-47.
- Zack, E., Barr, R., Gerhardstein, P., Dickerson, K., Meltzoff, A.N. (2009). Infant imitation from television using novel touch screen technology. *British Journal of Developmental Psychology*, 27, 13-26.
- Zimmerman, F.J., Christakis, D.A. (2005). Children's television viewing and cognitive outcomes: a longitudinal analysis of national data. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 159, 619-625.
- Zimmerman, F.J., Christakis, D.A., Meltzoff, A.N. (2007). Associations between media viewing and language development in children under age 2 years. *Journal of Pediatrics*, 151, 364-368.
- Zimmerman, F.J., Glew, G.M., Christakis, D.A., Katon, W. (2005) Early cognitive stimulation, emotional support, and television watching as predictors of subsequent bullying among grade-school children. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 159, 384-388.